

УДК 342

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-2-7

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-1224-346X

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Важливою та необхідною умовою сучасної української держави є формування та розвиток відкритого, демократичного та проєвропейського інформаційного суспільства. Стрімке розширення інформаційних відносин породжує еволюцію інформаційного права та інформаційного законодавства, проте, очевидно, що сучасна наука, освіта та право загалом, не завжди встигають за цим прогресом. Окрім того, прихильники концепції «інформаційного суспільства», вважаючи її певним узагальненням суспільних трансформацій, самі визнають наявність протиріч в даній концепції та її термінології. Дослідження даних питань є актуальним з позиції впливу величезного об'єму інформації на духовний світ людини, свідомість цілих груп осіб, розвиток держав. Психологічний вплив здійснюється за допомогою засобів масової інформації, а підставою для використання такого впливу є легкість сприйняття та поверховість. Очевидно, що в умовах коли цілі комплекси інформації розраховані на маніпуляцію суспільною думкою, свідомістю людини та подаються з використанням фізіологічних та психологічних методів та засобів її сприйняття, важливого значення набуває питання низького рівня інформаційної культури, що породжує зниження спроможності людини до критичного сприйняття, аналізу та оцінки отриманої інформації. Сам термін «інформаційна культура» є багатоаспектним для розгляду не тільки в якості феномена, що є присутнім практично в усіх сферах людської діяльності, але й з позиції інтегрального поняття, що включає інформаційну грамотність як компонент який є життєво необхідним в сучасних умовах виживання людської цивілізації.

Пріоритетним завданням сучасної держави є сприяння формуванню інформаційної культури суспільства, як складової загальної культури в цілому. В умовах формування глобального інформаційного суспільства, інформаційна культура є чинником, який впливає на формування інформаційних потреб, впровадження і використання інформаційних технологій, удосконалення інформаційної діяльності та законодавства, яке регулює відповідні правовідносини. Одним із елементів такої культури в особистісному плані є здатність людини аналізувати інформацію та фільтрувати джерела її поширення. Даний аспект набуває особливого значення в контексті питання інформаційної безпеки в умовах війни і є питанням виживання людини, суспільства і держави загалом. Окрім того, сьогодні сама інформація стала основною культурною цінністю.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційне суспільство, інформаційна безпека, загрози інформаційній безпеці, інформаційне право.

Frantsuz-Yakovets Tetiana. Information and legal culture as a necessary element of the formation of a modern information society

An important and necessary condition of the modern Ukrainian state is the formation and development of an open, democratic and pro-European information society. The rapid expansion of information relations is giving rise to the evolution of information law and information legislation, but it is clear that modern science, education and law in general do not always keep up with this progress. For example, there are some supporters of the concept of «information society», considering it as a generalization of social transformations, who has the contradictions in this concept and its terminology. The study of issues is relevant from the standpoint of the impact of a huge amount of information on the spiritual world of person, the consciousness of entire groups of people and development of the states. Psychological influence is carried out through the media and is the basis for the use of such influence is the ease of perception and superficiality. Obviously, when the whole complex of information is designed to manipulate public opinion, human consciousness and is presented using physiological and psychological methods and means of its perception, the issue of low level of information culture is important, which reduces human capacity for critical perception, analysis and evaluation of the received information. The term «information culture» is multifaceted for consideration not only as a phenomenon present in almost all spheres of human activity, but also from the standpoint of an integrated concept that includes information literacy as a component that is vital in modern survival of human civilization.

The priority of the modern state is to promote the formation of information culture of society as part of the general culture as a whole. In the conditions of formation of the global information society information culture is a factor influencing formation of information needs, introduction and use of information technologies, improvement of information activity and the legislation regulating the corresponding legal relations. One of the elements of such a culture in personal

terms is the ability of a person to analyze information and filter the sources of its dissemination. This aspect is especially important in the context of information security in times of war and is a matter of survival of man, society and the state as a whole. In addition, today the information itself has become a great cultural value.

Key words: *information culture, information society, information security, threats to information security, information law.*

Вступ. В сучасних умовах розвитку, глобалізації та інформатизації суспільства особливе місце серед феноменів інформаційної сфери займає інформаційна культура. Терміни «інформаційна війна», «інформаційна зброя» та «інформаційний тероризм» давно набули поширення і увійшли у загальний вжиток, проте в умовах воєнного часу вони набувають зовсім іншого значення з огляду на загрози які існують.

Сучасне інформаційне суспільство суттєво відрізняється від попередніх типів суспільств багатократним збільшенням кількості інформаційних потоків, технічних засобів і виявленням нових проблем у зв'язку з цим. Інтеграційні процеси та процеси глобалізації також мають значний вплив на сферу інформаційної культури та розвиток інформаційного суспільства. Змінюється людина, її поведінка та культура загалом, що безперечно впливає на суспільні зміни, з'являється потреба не лише в сприйнятті інформації, але її аналізі та диференціації.

Матеріали та метод. Окремі питання розвитку інформаційного суспільства та інформаційної культури досліджували науковці: Арістова І.В., Беляков К. І., Кормич Б.А., Крусян А.О., Колодюк А.В., Новицька Н.Б., Новицький А.М., Онопрієнко С.Г., Панченко О.А., Панченко Л.В., Пруднікова О.В. та ін. Результати аналізу наукових публікацій свідчать, що питання та проблематика інформаційно-правової культури, в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства є актуальними. В контексті їх розвитку та трансформації існує потреба у їх комплексному, інтегрованому науковому осмисленні, що зумовлено рядом чинників, серед яких: аналіз інформаційно-правової культури як соціального явища, дослідження особливостей формування та розвитку інформаційно-правової культури, морального та правового аспекту в контексті відображення її у нормах, що регулюють інформаційні відносини.

Результати. Зв'язок між формуванням інформаційного суспільства та інформаційною культурою є очевидним, адже під інформаційним суспільством розуміється «громадянське суспільство з розвиненим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційно-правової культури, в якому ефективність діяльності людей забезпе-

чується розмаїттям послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях і технологіях зв'язку [3, с. 98].

Інформаційна культура в інформаційному суспільстві передбачає не тільки інформаційну свободу та використання інформаційних комунікацій, але й нові можливості для розвитку людини як особистості та реалізації нею своїх громадянських прав і свобод.

Разом з тим, розвиток інформаційного суспільства передбачає не тільки реалізацію прав та свобод людини у інформаційній сфері, але й забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства та держави. І завдання сучасного суспільства відшукати баланс між інформаційною свободою та інформаційною безпекою. Категорія «інформаційна безпека» в контексті інформаційної культури з одного боку, слугує вектором її розвитку, а з іншого сама є результатом розвитку. Варто погодитись з думкою, що інформаційна культура є одним з головних чинників забезпечення інформаційної безпеки, інформаційна поведінка суб'єкта (людини, суспільства) у сучасному світі може носити активний і пасивний характер, це визначається рівнем його інформаційної культури [7, с. 38]. Тобто чим вищий рівень інформаційної культури суб'єкта, тим менше загроз інформаційній безпеці суспільства.

Цілком слушною є думка, що інформаційна безпека передбачає: належний рівень інформаційної культури, тобто теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток в умовах інформаційного суспільства незалежно від наявності інформаційних загроз; здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особи в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз; гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості; захищеність від різного роду інформаційних загроз [5, с. 98].

Феномен інформаційної культури включає в себе як культуру, що визначає інформаційні потреби людини і суспільства, так і культуру поведінки в інформаційних відносинах. Інформаційна культура являється інтегральним поняттям, що включає світоглядні ціннісні, когнітивні,

комунікативні та інструментальні компоненти життєдіяльності людини, соціальних груп та держави, які у сукупності спрямовані на формування інформаційного суспільства, виступають орієнтиром розвитку інформаційного законодавства і знаходять свій прояв в інформаційній діяльності та забезпеченні інформаційної безпеки [4, с. 31].

Складовою частиною інформаційної культури є інформаційно-правова культура, що закріплюється в нормах права та відображається в правомірній діяльності або поведінці. В умовах формування інформаційного суспільства інформаційно-правова культура є тим соціальним явищем, яке синтезує феномен інформаційної та правової культури. Основи інформаційно-правової культури закладаються у теорії права, інформатиці, інформаційному праві. Тобто, інформаційно-правова культура формується у сфері інформаційно-правових явищ, правомірної діяльності, поведінки, правосвідомості.

Інформаційно-правова культура з особистісної позиції - це інформаційно-правова культура особистості, що проявляється в сукупності знань, правомірній діяльності чи поведінці суб'єкта.

Інформаційно-правову культуру можна розглядати з позиції правового забезпечення суспільних інформаційних відносин, тобто діяльності відповідних суб'єктів суспільних відносин щодо формування комплексу норм правил поведінки, прав і обов'язків учасників у сфері суспільних інформаційних відносин.

Варто сказати, що виключно за умови ефективного врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері ймовірним є створення та розвиток інформаційного суспільства як такого. В даному контексті, вважається за необхідним є удосконалення інформаційного права та інформаційного законодавства. В Україні інформаційне право є тією галуззю, яка динамічно розвивається. Проте, дискусійними залишаються питання стосовно системи, змісту, джерел даної галузі. Сучасне інформаційне законодавство України характеризується наявністю нормативно-правової бази з великою кількістю законів у галузі інформації. Водночас цьому законодавству притаманна фрагментарність, неповнота та суперечливість. Наприклад, як неодноразово визначали вчені, «настав час для проведення кодифікації відповідного законодавства, прийняття єдиного Інформаційного кодексу України» (Ю. С. Шемшученко). Така пропозиція була та залишається слушною та обґрунтованою [6, с. 260].

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, роль права і культури в регулюванні

інформаційних відносин значно підвищується з огляду на необхідність чіткого упорядкування інформаційно-соціальних процесів з метою прискорення соціально-економічного розвитку. Право в даному випадку має забезпечити права і свободи людини в інформативній сфері спонукаючи її до ініціативи і самостійності та забезпечити організованість суспільних відносин у цій сфері. При цьому на інформаційно-правову сферу впливає як економічний розвиток держави, так і рівень цивілізованості самого суспільства, його ментальна та правова культура. Тобто нормативно-правове регулювання суспільних інформаційних відносин передбачає їх відносну стабільність та певним чином встановлює рівень культури суспільства, його здатність до поєднання ментальних традицій та сучасних новацій.

В нормах законодавства ми не знаходимо правового закріплення категорії «інформаційно-правової культури». З наукових джерел бачимо, що під інформаційно-правовою культурою можна вважати якісний стан правового життя всього суспільства та окремих індивідів, який є втіленням єдності системи правових та інформаційних цінностей, набутих у процесі світового прогресу [8, с. 262].

Інформаційно-правова культура втілюється в таких проявах сучасної культури, як: інформаційна культура у сфері права; правова культура в інформаційній сфері; культура інформаційних правовідносин; культура задоволення інформаційних потреб; культура інформаційної діяльності; культура поширення і пошуку інформації; культура інформаційних ресурсів; «мережева» культура» [8, с. 262].

Дані прояви інформаційно-правової культури в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, а тим більше в умовах воєнного часу, з огляду на питання безпеки, мають надзвичайно важливе значення. Адже, ми є свідками того, як ведеться інформаційний вплив спрямований на свідомість людини. Об'єктом даного впливу є як окремі особи, групи осіб, так і цілі держави. Психологічний вплив здійснюється за допомогою засобів масової інформації, а підставою для використання такого впливу є легкість сприйняття та поверхневисть. Створення масових інформаційних атак, ботів, фейків, як свідчать сучасні реалії, є дієвими інструментами для дезорієнтації суспільства, залякування, маніпулювання та паніки. Спеціально створені інформаційні ресурси привчають людину бездумно сприймати інформацію та вірити в неї.

Питання інформаційної безпеки та культури в умовах війни є питанням виживання людини,

суспільства і держави. Адже забезпечення інформаційної безпеки обумовлено не тільки інтересами держави але і інтересами людини в контексті забезпечення її прав та свобод. Основою сучасної інформаційної безпеки є цілісність даних, доступність інформації, конфіденційність та достовірність.

Сьогодні активно використовується термін «емоційний фейк», коли використовуючи емоційно забарвлені слова поширюється інформація, що впливає на психіку людини і дозволяє нею маніпулювати. Загалом, критично підходити до оцінки інформації потрібно завжди, а особливо у випадках: коли джерело, яке поширює інформацію є невідоме, заголовок є явно маніпулятивним, зміст містить оціночні судження і є емоційно забарвленим, відсутнє посилання на офіційне джерело інформації. Тенденція до маніпуляцій є небезпечним чинником в умовах війни, яка, безперечно, ведеться в повній мірі також і на інформаційній площині.

Інформаційно-правова культура включає також навички оцінки якості, актуальності, важливості та достовірності інформації, це робота з джерелами інформації, інформаційна грамотність через призму наявних знань, в тому числі в сфері права. Навички людини в сфері отримання, обробки, використання інформації, дотримання норм інформаційної етики свідчить про її рівень її інформаційної культури.

В умовах розвитку інформаційного суспільства саме інформаційна культура загалом, та інформаційно-правова культура, зокрема, становлять важливу передумову ефективного функціонування особистості, факторами формування інформаційного світогляду та правосвідомості, які дозволяють ефективно поєднати і узагальнити погляди на інформацію, інформаційні джерела, інформаційні системи, інформаційні технології, інформатизацію та ставлення людини до інформаційного середовища, формування її ідеалів та реалізації практичної діяльності в даній сфері.

Висновки. Прогрес інформаційного суспільства диктує умови при яких розвиток інформаційно-правової культури формує новий тип спілкування, в якому особистість володіючи широким вибором в інформаційному просторі використовує інформацію у всіх можливих формах діяльності при цьому інформаційна культура постає своєрідним ступенем досконалості людини та суспільства загалом.

Інформаційно-правова культура як частина інформаційної культури є вельми індивідуальною, адже пов'язана не тільки з нормативно-правовим

регулюванням та інституційним функціонуванням але також із інформатизацією суспільства та формуванням інформаційних якостей особистості. Це не тільки певний рівень знань, що дозволяє людині орієнтуватися в інформаційному просторі, якісне опрацювання інформації але також інтелектуальна діяльність, що ґрунтується на отриманих знаннях, вміння влучно формулювати інформаційні потреби, ефективно здійснювати пошук інформації, визначати та раціонально опрацьовувати великі потоки інформації, знання норм інформаційної етики.

Сучасний стан забезпечення інформаційно-правової культури визначено в Концепції Національної програми інформатизації, Національній програмі інформатизації, Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні та інших нормативно-правових актах, проте існують неточності та прогалини стосовно організаційного аспекту діяльності органів державної влади, які пов'язані з формуванням інформаційної культури. Окрім того, в сучасному інформаційному суспільстві загрози інформаційній безпеці кидають виклик далеко за межі держави і посягають не тільки на національний простір але мають важкі глобальні наслідки. Для того аби попередити та протидіяти сучасним інформаційним загрозам, необхідно не лише прийняти нормативну основу але й забезпечити функціонування інституційного механізму забезпечення інформаційної безпеки. Мова йде про послідовну системну діяльність державно-правових інституцій, які б ефективно реалізовували національні інтереси в інформаційній сфері, були б здатними не тільки вчасно реагувати на поширення інформаційних фейків та неправдивої інформації але й були б здатними загалом попереджувати інформаційні конфлікти та формувати інформаційну культуру суспільства загалом. З огляду на те, що сьогодні функції компетентних органів влади в цій сфері, визначено не повно, це перешкоджає реалізації діяльності в сфері побудови інформаційного суспільства в повній мірі, ефективно формувати інформаційно-правову культуру суспільства та відслідковувати результати такої діяльності.

Окрім того, з огляду на існуючі глобальні загрози та виклики, ефективно протидіяти інформаційній агресії видається вможливленим залучаючи до цього процесу міжнародні організації, інституції та міжнародну спільноту. Адже як свідчать реалії сьогодення, кордону при проведенні війни в інформаційному полі не існує.

Важливо також відзначити, що при формуванні інформаційно-правової культури необхідно від-

значити важливість освітньої складової, яка полягає в систематичному навчанні сучасним аспектам інформаційно-культурної у закладах середньої та вищої освіти, а також підвищенні кваліфікації для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, які працюють з інформацією. Адже, інформаційна культура в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства є базовою необхідністю, показником рівня розвитку особистості, її освіченості, грамотності. Особливо важлива в цьому контексті роль вищої освіти, адже заклади вищої освіти шляхом визначення відповідних цінностей та методів навчальної роботи, мають бути здатними готувати фахівців, які б

володіли навичками і вміннями щодо диференціації інформації та її джерел, визначення важливості та істинності інформації та вироблення критеріїв її оцінки, використання інформації. З цією метою важливим є викладання навчальної дисципліни «інформаційне право» при підготовці фахівців не тільки за напрямом «право» але і для інших спеціальностей. Окрім того, з метою формування у фахівців високого рівня інформаційно-правової культури вбачається важливим забезпечення викладання таких освітніх компонентів як: «Медіа право», «Міжнародне інформаційне право», «Правове регулювання інформаційної безпеки», «Інформаційна культура».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9.01.2007 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.
2. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. URL: <http://rada.gov.ua> (дата звернення: 08.06.2022).
3. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Ун-т внутрішніх справ, 2000. С. 98.
4. Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. Монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. К.: КВІЦ, 2018. 168 с.
5. Інформаційна безпека. Підручник / В. В. Остроухов, М. М. Присяжнюк, О. І. Фармагей, М. М. Чеховська та ін.; під ред. В. В. Остроухова К.: Видавництво Ліра-К, 2021. 412 с.
6. Крусян А. Р. Інформаційне суспільство в Україні: конституційно-правове забезпечення формування та розвитку. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ.конф. Одеса. «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 259–262.
7. Панченко О.А., Панченко Л.В. Інформаційна безпека та інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві. *Правова інформатика*. 2015. № 2 (46). С. 32–38.
8. Тихомиров О. О., Мікуліна М. М., Іванов Ю. А. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 332 с.

REFERENCES:

1. Pro osnovni zasady rozvytku informatsijnogo suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 9.01.2007r. *Vidomosti Vehovnoi Rady*. 2007. № 12. S. 102. [in Ukrainian]
2. Strategiya rozvytku informatsijnogo suspilstva v Ukrainy: shvaleno Rozporyadjennyam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013r. URL: <http://rada.gov.ua> (data zvernennya: 08.06.2022). [in Ukrainian]
3. Aristova I.V. Derjavna informatsijna polityka: organizatsijno-pravovi aspekty: monografiya/ za zagalnou red. O. M. Bandurky. Kharkiv. 2000. S. 98 [in Ukrainian]
4. Belyakov K.I., Onopriinko S.G., Shopina I.M. Informatsijna kul'tyra v Ukraini: pravovyj vymir. Monografiya / za zagalnoyu red. K.I. Belyakova. K. 2018. 168 s. [in Ukrainian]
5. Informatsijna bezpeka. Pidruchnuk / V.V. Ostrouhov, M.M. Prysajnyuk, O.I. Farmagej, M.M. Chehovka ta in.; pid red. V.V. Ostrouhova K.: Lira-K, 2021. 412 s. [in Ukrainian]
6. Krusyan A.R. Infozmatsijne suspilstvo v Ukraini: constytutsijno-pravove zabezpechennya formuvannya ta rozvytku. Nauka ta suspilne jyttya Ukrainyv epohu globalnyh vyklykiv ludstva u tsyfrovu eru: u 2t. mater. Mijnar. Nauk.-prakt.konf. Odesa. "Gel'vetyka", 2021. T.1. S. 259–262. [in Ukrainian]
7. Panchenko O.A., Panchenko L.V., Informatsijna bezpeka ta informatsijna kul'tura v suchsnomu informatsijnomu suspilstvi. *Pravova informatyka*. 2015. № 2 (46). S. 32–38. [in Ukrainian]
8. Tyhomirov O.O., Mikulina M.M., Ivanov U. A. ta in. Teoriya derjavy i prava: navch. posib. dlya pidgot. Fahivtsiv z inform. Bezpeky / za zag. red. L.M. Strelbitskoi. Kyiv: Nats. Akad. SBU, 2016. 332 s. [in Ukrainian]